

Człowiek – najlepsza inwestycja

**Materiały dydaktyczne
dla trenerów warsztatów:**

**Zawód – nauczyciel,
zawód – wychowawca.**

Wsparcie kompetencji kluczowych

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

**MATERIAŁY WSPÓŁFINANSOWANE ZE ŚRODKÓW UNII EUROPEJSKIEJ W RAMACH
EUROPEJSKIEGO FUNDUSZU SPOŁECZNEGO**

**Materiały opracowane przez
Instytut Nauk Społeczno-Ekonomicznych sp. z o.o.**

ul. Polskiej Organizacji Wojskowej 17, lok. 4 A
90-248 Łódź
tel. (42) 633 17 19
fax. (42) 209 36 85

Materiały opracował zespół w składzie:

Katarzyna Czekał
Dominika Świech

Recenzja:

dr hab. Iwona Chrzanowska prof. WSP w Łodzi
dr Dorota Podgórska-Jachnik prof. WSP w Łodzi

Korekta i skład:

Anna Strożek

Projekt okładki:

Bartosz Jachnik

Spis treści

Wstęp.....	5
Zasady pracy z grupą.....	9
Pierwsze spotkanie	13
1. Właściwy warsztat – zasady pracy z grupą.....	15
2. Praca z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych.....	20
3. Problemy wychowawcy w szkole i przedszkolu	23
Podsumowanie pierwszego spotkania.....	28
Drugie spotkanie	29
1. Diagnoza pedagogiczna dziecka/ucznia	30
2. Współpraca nauczyciela z rodzicami i środowiskiem.....	34
3. Dyskryminacja w szkole.....	39
Podsumowanie drugiego spotkania.....	41
Podsumowanie.....	43
Bibliografia	45
Załączniki	49

Wstep

Niniejsze materiały są przeznaczone dla trenerów prowadzących warsztaty *Zawód – nauczyciel, zawód – wychowawca. Wsparcie kompetencji kluczowych*. Warsztaty odbywają się w ramach projektu *Praktyka na miarę szyta. Program praktyk pedagogicznych podnoszących jakość kształcenia w zawodzie nauczyciela*, współfinansowanego przez Europejski Fundusz Społeczny (Priorytet III *Wysoka jakość systemu oświaty*, Działanie 3.3. *Poprawa jakości kształcenia*, Poddziałanie 3.3.2. *Efektywny system kształcenia i doskonalenia nauczycieli – projekty konkursowe*).

W kursie tym weźmie udział 108 studentek i 2 studentów kształcących się na kierunku zintegrowanej edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Łodzi. Placówka ta kształci nauczycieli do pracy w szkołach, placówkach opiekuńczo-wychowawczych, pomocowych i doradczych. Bogate doświadczenie uczelni, jej zaplecze kadrowe oraz finansowe przyczynią się do sukcesu projektu *Praktyka na miarę szyta*. Partnerem tej inicjatywy jest Gmina Miasto Łódź.

Cel projektu stanowi poszerzenie kompetencji i umiejętności niezbędnych do pełnienia roli nauczyciela oraz wychowawcy wśród studentów i studentek. Trener pomaga uczestnikom zdobyć wiedzę dotyczącą dynamiki pracy z grupą – klasą. Zapoznaje ich z zasadami indywidualizacji nauczania w stosunku do dziecka wybitnie uzdolnionego, ucznia przejawiającego trudności wychowawcze oraz uczniów borykających się z wybranymi dysfunkcjami psychofizycznymi. Wdraża studentów do radzenia sobie z problemami, jakie mogą napotkać w pracy nauczyciela i wychowawcy. Kształtuje u nich kompetencje w zakresie efektywnego komunikowania się z uczniami, wzbudzania w nich motywacji do podejmowania aktywności szkolnej, wspierania ich w radzeniu sobie z różnymi problemami szkolnymi. Ponadto trener zapoznaje uczestników ze sposobami diagnozy psychospołecznego funkcjonowania ucznia, aby przyszli nauczyciele lepiej rozumieli potrzeby dzieci i młodzieży oraz ich możliwości. Należy położyć nacisk na zapoznanie studentów z możliwościami współpracy

z rodzicami uczniów i przedszkolaków oraz ze środowiskiem. Niezwykle ważne okazuje się także zdobycie wiedzy przez uczestników na temat form dyskryminacji w szkole i sposobów walki z nią. Przeprowadzone warsztaty zwiększą predyspozycje studentów do pracy dydaktycznej oraz wyrobią w nich umiejętności niezbędne w przyszłej pracy.

Należy podkreślić, iż niniejsze materiały nie mogą zamykać drogi trenera do tworzenia własnych ćwiczeń, jeżeli uzna on je za potrzebne. Ćwiczenia zawarte w materiałach mają charakter sugestii i są otwarte na modyfikacje. Jednocześnie określają one zakres pracy trenera ze studentami. Warsztaty składają się z dwóch spotkań. Na każde spotkanie zaplanowano osiem godzin.

W trakcie spotkań studenci zyskują wiedzę, wykonując ćwiczenia pod okiem doświadczonego trenera, konsultując z prowadzącym wszystkie swoje wątpliwości i problemy. Niniejsze materiały zawierają wprowadzenie do ćwiczeń, określenie celów spotkań, wykaz niezbędnych pomocy dydaktycznych oraz konkretne propozycje zadań dla trenera, które może on wykorzystać podczas danego warsztatu. Czas przeznaczony na wykonanie ćwiczenia jest przykładowy i może ulec zmianom, decyduje o tym trener.

W wielu przypadkach ćwiczenia są skonstruowane w ten sposób, aby po modyfikacji i przystosowaniu ich treści i przebiegu pod kątem odpowiedniego wieku, studenci mogli je wykorzystywać w pracy ze swoimi przyszłymi uczniami. W związku z tym trener powinien zwracać uwagę uczestników warsztatu na to, że zajęcia, w których biorą udział, mogą być dla nich inspiracją w ich przyszłej pracy z dziećmi i młodzieżą.

Wszystkie ćwiczenia zamieszczone w niniejszych materiałach mają charakter autorski bądź zostały zainspirowane przez źródła, każdorazowo podane w przypisach i bibliografii znajdującej się na końcu opracowania. Teoretyczny zakres wspomnianego opracowania, związany z tematyką ćwiczeń, znajduje się w materiałach szkoleniowych przeznaczonych dla

studentów. Wskazane jest, aby trener uzgadniał z uczestnikami zajęć przerwy w bloku warsztatowym.

Zasady pracy z grupą

Na początku niezwykle ważne jest określenie zasad, jakie będą panować podczas warsztatu. Trener powinien zapoznać uczestników ze wszystkimi zasadami oraz upewnić się, czy zostały one właściwie zrozumiane przez wszystkich. Powinien również przyjąć od studentów deklarację, iż będą oni stosować się do wyżej wymienionych zasad. Zasady te można rozszerzyć o propozycje studentów. Deklaracja może przybrać formę ustnego kontraktu.

Najważniejsze zasady, których przestrzeganie jest wymagane, dotyczą:

- ⊕ aktywnego słuchania i nieprzerywania pozostałym uczestnikom,
- ⊕ nieoceniaania przedmówców,
- ⊕ dyskrecji,
- ⊕ prawa do wypowiedzi oraz refleksji,
- ⊕ prawa uczestnika do skorzystania z pomocy trenera,
- ⊕ prawa do popełniania błędów,
- ⊕ prawa do rezygnacji z ćwiczenia.

Każdy student ma prawo do zabrania głosu w trakcie warsztatu, w celu lepszego zrozumienia ćwiczenia, wykonania go czy wyrażenia własnej opinii. Uczestnicy nie mogą negatywnie komentować wypowiedzi innych studentów oraz ich oceniać. Na końcu ćwiczenia wszyscy mają prawo do jego podsumowania. W trakcie wykonywania ćwiczeń studenci mogą korzystać z rad i pomocy trenera. Studenci cały czas uczą się, zdobywają nowe umiejętności, jest więc oczywiste, że zdarzają się im błędy w rozumowaniu czy ćwiczeniu. Zadanie trenera to także podkreślanie, że każdy może popełnić błąd. Prowadzący powinien korygować błędy uczestników w taki sposób, aby mogli oni wyciągnąć z nich wnioski i poszerzyć swoją wiedzę. Student może, z różnych względów (mimo namowy trenera) zrezygnować z udziału w konkretnym ćwiczeniu i rolą trenera jest uszanować jego decyzję. Trener powinien dokonać podsumowania każdego spotkania i całego warsztatu.

Jedną z podstawowych zasad to zachowanie dyskrecji. Uczestnicy warsztatu będą dzielili się swoimi przekonaniem, opiniami, doświadczeniami,

będą czerpać z własnego życia – aby było to możliwe, muszą mieć pewność, że nikt nie wykorzysta ich opinii i doświadczeń, iż zostaną one podane do wyłącznej informacji uczestników i trenera.

Trener powinien:

- ⊕ jasno formułować instrukcje do ćwiczeń,
- ⊕ dokonywać podziału na mniejsze grupy na potrzeby warsztatu,
- ⊕ zwracać się bezpośrednio do studentów,
- ⊕ czuwać nad wykonywaniem ćwiczeń,
- ⊕ dbać o każdorazowe podsumowanie ćwiczenia,
- ⊕ zapewniać studentom materiały potrzebne do realizacji zadań,
- ⊕ pozwalać studentom na udzielanie informacji zwrotnych.

Istotne jest, aby studenci wiedzieli, w jakim celu wykonują ćwiczenia i jakie umiejętności powinni nabyć po realizacji warsztatów. Na początku trener powinien przedstawić się, powiedzieć kilka słów o sobie, wprowadzić uczestników w temat warsztatu (zawarty we wprowadzeniu) i określić jego cele. Studenci mogą zacząć od przedstawienia się, powiedzenia kilku słów o sobie oraz wyposażenia się w identyfikatory – karteczki z imionami, aby mogli się do siebie zwracać po imieniu.

Trener nie powinien wartościować opinii uczestników. Ważne jest, aby odpowiednio zachęcał ich do zabierania głosu, korzystania ze wszystkich dostępnych ćwiczeń i udzielania informacji zwrotnych. Każde ćwiczenie należy omówić i skomentować. Jeżeli ze strony uczestników pojawią się jakiegokolwiek wątpliwości, należy je rozwiać przed zakończeniem ćwiczenia. Trener, oprócz stosowania konstruktywnej krytyki, powinien szukać dobrych stron w wypowiedziach studentów i nakłaniać ich do rozwinięcia myśli czy pomysłów.

Pierwsze spotkanie

8 godzin

Trener zaczyna od przedstawienia siebie, prosi o to samo uczestników i o powiedzenie kilku słów o sobie. Zostają ustalone zasady pracy. Trener wyznacza cele warsztatu, informuje o zagadnieniach, które będą poruszane (15 minut). Następnie proponuje się wykonanie ćwiczenia integrującego grupę – aby studentom lepiej pracowało się w grupie w trakcie trwania całego warsztatu, na obu planowanych spotkaniach.

Celem ćwiczeń integracyjnych jest integracja grupy, wzajemne poznanie się przez uczestników, szukanie cech wspólnych, stworzenie bezpieczeństwa i zaufania do siebie na tyle, aby móc ze sobą współpracować na potrzeby warsztatu. Trener może przeprowadzić dowolne ćwiczenia integracyjne (jedno lub dwa), tutaj proponuje się następujące ćwiczenia:

Ćwiczenie 1: „Wiele nas łączy”

Powinno trwać ok. 20 minut. Uczestnicy otrzymują karty ćwiczeń, uzupełniają je – na kartach znajdują się informacje na temat ich samych, ich ulubionej potrawy, zwierzęcia, sposobu spędzania wolnego czasu, ulubionej książki itp. (można dowolnie modyfikować). Po uzupełnieniu kart zadaniem uczestników jest porozmawiać z innymi i znaleźć tych uczestników, którzy wpisali **podobne albo identyczne rzeczy/cechy**. Na zakończenie ćwiczenia uczestnicy dzielą się refleksją, ile znaleźli osób z podanymi cechami. Czy był ktoś, kto nie znalazł nikogo podobnego? Czy udało się porozmawiać ze wszystkimi?

Ćwiczenie 2: „Moje hobby”

Powinno trwać ok. 10 minut. Ćwiczenie to będzie wymagało od uczestników niewielkiego wysiłku fizycznego i nabrania dystansu do siebie (wyzwolenia instynktu zabawy, który drzemie w każdym człowieku, bez względu na wiek). Może to w dalszej części warsztatu pozytywnie wpłynąć na ich zaangażowanie i aktywność w czasie wykonywanych ćwiczeń.

Zadaniem uczestników będzie reagowanie na słowa trenera i wykonywanie sformułowanych przez niego poleceń. Jeśli trener wymieni rzecz, którą uczestnicy lubią, którą mogliby określić jako swoje hobby, wykonują wskazaną przez trenera czynność.

Propozycje dla trenera:

- ⊕ Kto lubi muzykę poważną, podskakuje na prawej nodze.
- ⊕ Kto lubi książki historyczne, chwyta się za lewe kolano.
- ⊕ Kto lubi pływanie, macha obiema rękami nad głową.
- ⊕ Kto lubi taniec, obraca się w miejscu.
- ⊕ Kto gra na instrumencie, chwyta się za prawą kostkę u nogi.
- ⊕ Kto lubi bieganie dla zdrowia, biegnie w miejscu.
- ⊕ Kto lubi kuchnię orientalną, głaszcze się po brzuchu.
- ⊕ Kto lubi jazdę na nartach, imituje ruchami ciała zjazd ze stoku.

1. Właściwy warsztat – zasady pracy z grupą

Przyszli nauczyciele będą z pewnością pracować z grupą (jaką jest klasa), dlatego muszą poznać **zasady pracy w grupie**, poznać prawidłowości, jakie nią rządzą, muszą dowiedzieć się, jak efektywnie wykorzystać siłę grupy i jak sobie poradzić z ewentualnymi problemami, które wynikają z dynamiki grupy. Zdobyte wiadomości studenci będą wykorzystywać, pracując z uczniami na lekcjach przedmiotowych, a także wychowawczych. Dobry nauczyciel i wychowawca musi bowiem wiedzieć, jak kierować procesem grupowym, na co zwrócić uwagę, a czego unikać.

Ćwiczenie 3: „Moja rola w grupie”¹

Czas ćwiczenia: ok. 60 minut.

Potrzebne materiały: kartony, flamastry, kredki.

Cele ćwiczenia:

- ⊕ zdobycie wiedzy na temat ról grupowych,
- ⊕ wyćwiczenie umiejętności wchodzenia w role,
- ⊕ wdrożenie do pracy z klasą lub grupą przedszkolną.

Przebieg ćwiczenia:

Trener przydziela uczestnikom role grupowe. Ról jest osiem, dwie role będą więc obsadzone podwójnie, gdyż w warsztacie uczestniczą grupy dziesięcioosobowe. Zadaniem uczestników jest wypracować rozwiązanie problemu, zachowując się zgodnie z przydzieloną rolą. Postawiony problem: **Jak przeciwdziałać uzależnieniom wśród uczniów – pomysły na działania szkoły i nauczycieli.** Po przedstawieniu rozwiązań na kartonie lider prezentuje efekty pracy grupy.

Ważne: przed podziałem na role należy wprowadzić uczestników w temat, przybliżyć role grupowe, opisać krótko każdą z nich². Podział ze względu na role grupowe za: Belbin R. M., *Twoja rola w zespole*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003.

---

¹ Podobne ćwiczenie przyszli nauczyciele mogą przeprowadzić z udziałem uczniów na godzinie wychowawczej.

² Tutaj zamieszczono skrócone informacje, właściwa teoria znajduje się w materiałach szkoleniowych dla uczestników, z których korzysta również trener.

Lider grupy (naturalny lider)	koordynuje pracę, wie, jak kierować grupą, jest osobą pewną siebie
Myśliciel (siewca)	generuje rozwiązania, myśli niebanalnie, kieruje się fantazją, nie przywiązuje wagi do szczegółów
Człowiek akcji	lubi działać, przejmować inicjatywę, koncentruje się na wyzwaniach
Sędzia	nastawiony na fakty, poddaje je analizie, ocenia
Perfekcjonista	zwraca uwagę na szczegóły, jest bardzo dokładny, chce jak najlepiej wypełnić swój obowiązek
Człowiek kontaktów	szuka kontaktów z innymi, a także źródeł rozwiązania problemu, jest bardzo komunikatywny
Człowiek grupy	empatyczny, dba o atmosferę w grupie, wrażliwy na zachowanie innych
Praktyczny organizator	chce zrealizować cele, jest dobrym organizatorem, generującym zmiany

Trener przygląda się pracy grupy, jednak nie komentuje niczego – czyni to dopiero po prezentacji pracy grupy. Ocenia, czy uczestnicy zachowywali się zgodnie z przydzieloną rolą. Pyta, jak studenci czuli się w swojej roli, czy się z nią identyfikowali. Pyta także, jak zachowują się na co dzień – którą rolę przyjmują? W jaki sposób ulega zmianie ich sposób bycia? Czy zależy on od rodzaju wykonywanego zadania?

Ćwiczenie 4: „Pracujemy razem, tworzymy razem”

Czas ćwiczenia: ok. 45 minut.

Potrzebne materiały: kartony, kredki.

Cele ćwiczenia:

- ⊕ doskonalenie umiejętności pracy w grupie,
- ⊕ integracja uczestników,

- ⊕ utrwalenie wiedzy o rolach grupowych,
- ⊕ możliwość zaobserwowania grupowego procesu podejmowania decyzji.

Przebieg ćwiczenia:

Trener dzieli uczestników na dwie grupy (pięcioosobowe). Grupy będą słuchać opowiadania wygłoszonego przez trenera (tylko raz, bez powtórek). Po wygłoszeniu zadaniem grup będzie **sporządzenie rysunku na podstawie tego, co uczestnicy zapamiętali z opowiadania**. Każdy uczestnik powinien wziąć udział w planowaniu, co będzie na rysunku oraz w samym rysowaniu. Na sporządzenie rysunku uczestnicy otrzymują 20 min. Trener obserwuje pracę grup, sprawdza, czy wszyscy uczestniczą w zadaniu. Po 10 minutach trener oznajmia uczestnikom, że czas przeznaczony na realizację zadania został skrócony do 15 min., ze względu na koniczność realizacji dalszych partii materiału. Trener obserwuje, czy pod presją skróconego czasu zmieniły się zachowania poszczególnych członków grup.

Po prezentacji rysunków trener jeszcze raz odczytuje opowiadanie i weryfikuje, czy rysunki są z nim zgodne, czy pewne szczegóły uległy zniekształceniu. Trener komentuje pracę grup, akcentuje, jakie procesy i zjawiska grupowe zauważył. Daje rady uczestnikom, nad czym mogą pracować, aby zwiększyć efektywność swojej pracy w grupie, aby grupa jak najbardziej na tym skorzystała. Trener pyta o uwagi uczestników: jak im się pracowało, czy są zadowoleni ze swojej pracy w grupie, czy grupa respektowała ich pomysły, jaką przyjęli rolę grupową (z poznanych wcześniej ról grupowych według Balbina).

Opowiadanie:

Dwaj chłopcy i trzy dziewczynki poszli do lasu na grzyby. Napotkali starszego pana, który pokazał im drogę do jeziora. Udali się więc w stronę jeziora, po drodze znaleźli prawdziwki i cztery czerwone muchomory. Przy jeziorze stał duży budynek, zbudowany z cegły, nieotynkowany, z dachem pomalowanym na brązowo i żółtymi okiennicami. Z okna wychyliła się dziewczynka i pomachała

spacerowiczom. Dzieci doszły do jeziora. Woda była zielono-niebieska, spokojna, na drugim brzegu widniała plaża, gdzie leżeli opalający się ludzie. Zza chmur wyjrzało słońce i oświetliło jezioro i trawę przy brzegu. Z wysokich traw wypadł nagle mały beżowy kundelek z czerwonym języczkiem, doskoczył do dzieci, pomachał ogonem – chciał się bawić. Dziewczynki poczuły się zmęczone i usiadły pod wierzbą, znajdującą się nieopodal. Wyjęły niebiesko-szary koc i przygotowane przez siebie kanapki. Chłopcy poszli na spacer wzdłuż jeziora, zostawiając zebrane grzyby na trawie.

Ćwiczenie 5: Przeciwdziałanie myśleniu grupowemu

Czas ćwiczenia:

ok. 50 minut.

Potrzebne materiały: kartki papieru, długopisy lub mazaki, tablica, flamastry.

Cele ćwiczenia:

- ⊕ poznanie przez studentów zjawiska zwanego syndromem grupowego myślenia,
- ⊕ opracowanie sposobów, jak wyeliminować negatywne skutki grupowego myślenia,
- ⊕ wdrożenie do pracy z klasą.

Przebieg ćwiczenia:

Trener pyta uczestników, czy słyszeli o syndromie grupowego myślenia, czy mogą podać przykład tego zjawiska, czy zetknęli się z nim osobiście lub np. w życiu publicznym. Trener uzupełnia wiedzę studentów, następnie dzieli ich na dwie grupy. Studenci w grupach rozważają (i spisują swoje pomysły), jak grupa może przeciwdziałać istnieniu tego syndromu. Po prezentacji pomysłów obu grup uczestnicy spisują najciekawsze rozwiązania na tablicy. Na koniec trener prosi o komentarze i refleksje.

2. Praca z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych

Celem tej części warsztatu jest przygotowanie nauczyciela do pracy z uczniem o wybitnych zdolnościach, z młodzieżą wykazującą trudności wychowawcze oraz z uczniami wykazującymi wybrane dysfunkcje psychofizyczne. Wiedza na temat przyczyn trudności, jakie przejawiają dzieci w nauce, i źródeł ich specyficznych zachowań powinna uczulić przyszłych nauczycieli na sposób rozwiązywania problemów szkolnych takich dzieci w sytuacjach, z jakimi spotkają się w codziennej pracy szkole.

Ćwiczenie 6: Jak pracować ze zdolnym uczniem?

Czas ćwiczenia: ok. 30 minut.

Potrzebne materiały: karta zadania (załącznik 2), długopisy.

Cele ćwiczenia:

- ⊕ poznanie i zastosowanie metod pracy z uczniem zdolnym;
- ⊕ kształtowanie umiejętności projektowania zindywidualizowanych zajęć dla ucznia o specjalnych potrzebach edukacyjnych.

Przebieg ćwiczenia:

Każdy z uczestników przygotowuje propozycje zajęć dla ucznia zdolnego w przedszkolu lub nauczaniu zintegrowanym. Trzy propozycje powinny uwzględniać pracę w czasie zajęć szkolnych/przedszkolnych, trzy powinny dotyczyć pracy pozalekcyjnej (w ramach pozalekcyjnych zajęć szkolnych lub jako zadania wykonywane w domu wspólnie z rodzicami). Pomocą może być schemat zamieszczony w załączniku nr 2.

Po zakończeniu pracy studenci prezentują swoje pomysły na forum grupy. Efekty pracy omawiane są przez trenera pod kątem ich efektywności i możliwości praktycznego wdrożenia w życie.

Ćwiczenie 7: Uczeń sprawiający trudności wychowawcze

Czas ćwiczenia: ok. 20 minut.

Potrzebne materiały: tablica, mazaki.

Cele ćwiczenia:

- ⊕ określenie zachowań uczniowskich, które mogą świadczyć o istnieniu głębszych problemów osobowościowych;
- ⊕ próba określenia przyczyn i mechanizmów zachowań niepożądanych w szkole.

Przebieg ćwiczenia:

Uczestnicy wspólnie, pod kierownictwem trenera, tworzą mapę trudnych wychowawczo zachowań uczniowskich. W centralnym punkcie tablicy trener zapisuje hasło wyjściowe: „trudne zachowania uczniowskie” (w przedszkolu i szkole). Następnie uczestnicy podają przykłady zachowań uczniów, które mogą sygnalizować istnienie problemu wychowawczego. Kolejnym krokiem jest wskazanie możliwych przyczyn takiego zachowania, które w diagramie zaznacza się jako źródło danego zachowania.

Omawiając zadanie, trener powinien skłonić uczestników do sklasyfikowania czynników, które wskazali jako źródła trudnych zachowań, w trzech grupach:

- ⊕ problem leżący w rodzinie,
- ⊕ problem leżący w szkole,
- ⊕ problem tkwiący w dziecku.

Wnioski z zadania powinny mieć charakter konstruktywny i dotyczyć tych problemów, które nauczyciel jest w stanie rozwiązać (lub pomóc w ich rozwiązaniu).

Ćwiczenie 8: Zapobieganie izolacji dzieci z dysfunkcjami psychofizycznymi

Czas ćwiczenia: ok. 45 minut.

Potrzebne materiały: kartony, mazaki.

Cele ćwiczenia:

- ⊕ uświadomienie studentom, jak integrować dzieci w klasie/grupie;
- ⊕ poznanie przez studentów sposobów włączenia do grupy dzieci odrzucanych przez innych z powodu różnych dysfunkcji.

Przebieg ćwiczenia:

Trener omawia ze studentami problemy, których mogą doświadczać w szkole lub przedszkolu dzieci z różnymi dysfunkcjami psychofizycznymi (np. z dysleksją, ADHD, czy niepełnosprawnością). Jeden z problemów, jaki powinien pojawić się w dyskusji, to izolowanie lub krytykowanie czy ośmieszanie dzieci z dysfunkcjami przez innych uczniów, przez ich rówieśników. Następnie trener dzieli studentów na trzy grupy. Zadaniem każdej z nich będzie wymyślenie (i zapisanie na kartonie) pomysłów – strategii przeciwdziałania wykluczeniu dzieci z dysfunkcjami.

Pytania dodatkowe:

- ⊕ Co może zrobić nauczyciel, by nie dopuścić do wyłączenia dzieci z dysfunkcjami z życia klasy lub grupy?
- ⊕ Co powinien zrobić nauczyciel, by wszystkie dzieci akceptowały osoby, które cierpią na rozmaite dysfunkcje i dlatego różnią się od innych?
- ⊕ Kiedy studenci wypracują rozwiązania, prezentują je na forum i omawiają – wspólnie z trenerem.

W kolejnej części ćwiczenia trener ponownie dzieli studentów na trzy zespoły (ważne, aby skład zespołów się zmienił). Zadaniem każdego zespołu będzie zapisanie na kartonie pomysłów dotyczących radzenia sobie z sytuacją, w której już dojdzie do wykluczenia dzieci z dysfunkcjami z grupy pozostałych dzieci. Pytania dodatkowe:

- ⊕ Co może zrobić nauczyciel, kiedy rówieśnicy ośmieszają i krytykują dzieci z dysfunkcjami psychofizycznymi?
- ⊕ Co powinien zrobić nauczyciel, żeby włączyć odrzucane dzieci w życie szkolne czy przedszkolne?

- ⊕ Co może zrobić nauczyciel, aby izolowane dzieci w jak najmniejszym stopniu odczuły skutki wspomnianej izolacji?

Po prezentacji prac studentów (i ewentualnym uzupełnieniu ich przez trenera) warto zapisać najważniejsze wnioski na tablicy.

3. Problemy wychowawcy w szkole i przedszkolu

Celem tej części zajęć będzie doskonalenie tych umiejętności studentów, które mogą im następnie pomagać w rozwiązywaniu trudnych problemów w pracy z dziećmi. W tym obszarze działań nauczyciela i wychowawcy kluczowe wydają się być przede wszystkim kompetencje społeczne – umiejętność skutecznej komunikacji, asertywnego prezentowania i obrony swoich opinii, aktywnego słuchania, rozwiązywania pojawiających się konfliktów między dziećmi, a także między uczniem a nauczycielem. Treningowi powyższych umiejętności mogą służyć zaproponowane poniżej ćwiczenia.

Ćwiczenie 9: Trening aktywnego słuchacza³

Czas ćwiczenia: ok. 50 minut.

Potrzebne materiały: tablica, flamastry.

Cele ćwiczenia:

- ⊕ zdobycie i utrwalenie wiedzy na temat aktywnego słuchania,
- ⊕ wyćwiczenie umiejętności parafrazowania, pytania o wyjaśnienie, odzwierciedlenia uczuć,
- ⊕ zrozumienie roli aktywnego słuchania w procesie komunikacji z uczniami.

Przebieg ćwiczenia:

---

³Ćwiczenie inspirowane książką M. Jachimskiej. Por. Jachimska M., *Scenariusze lekcji wychowawczych według programu autorskiego „Życie skuteczniej”*, Oficyna Wydawnicza UNUS, Warszawa 1997.

Trener zapoznaje uczniów z technikami aktywnego słuchania. Pyta o to, dlaczego aktywne słuchanie jest tak ważne w komunikacji. Następnie łączy uczestników w pary. Będą one odgrywały trzy scenki. Jedna osoba z pary ma za zadanie wystosować do drugiej jakiś komunikat (na dowolny temat). Zadaniem drugiej osoby jest sparafrazować to, co mówiła osoba pierwsza. Po kilku komunikatach osoby zamieniają się rolami. Trener przysłuchuje się dialogom i prosi wybraną parę o zaprezentowanie dialogu na forum. Uczestnicy spisują na tablicy formy językowe, jakich możemy używać do budowania parafrazy.

Trener ponownie dzieli uczestników na pary – skład osobowy par powinien się zmienić. Jedna osoba z pary ma za zadanie wystosować do drugiej osoby jakiś komunikat (na dowolny temat). Zadaniem drugiej osoby jest odzwierciedlić uczucia pierwszej osoby. Po kilku komunikatach osoby zamieniają się rolami. Trener przysłuchuje się dialogom i prosi wybraną parę o zaprezentowanie dialogu na forum. Uczestnicy spisują na tablicy formy językowe, jakich możemy używać do odzwierciedlania uczuć.

Kolejny raz zmienia się skład osobowy par. Jedna osoba z pary ma za zadanie wystosować do drugiej osoby jakiś komunikat (na dowolny temat). Zadaniem drugiej osoby jest dopytać, dookreślić to, o czym mówiła pierwsza osoba. Po kilku komunikatach osoby zamieniają się rolami. Trener przysłuchuje się dialogom i prosi wybraną parę o zaprezentowanie dialogu na forum. Uczestnicy spisują na tablicy formy językowe, jakich możemy używać, pytając o wyjaśnienie. Na koniec trener prosi o uwagi i refleksje uczestników.

Ćwiczenie 10: Asertywność w klasie i w pokoju nauczycielskim

Czas ćwiczenia: 90 minut.

Potrzebne materiały: tablica, flamastry, karta ćwiczeń dla uczestników (załącznik nr 3).

Cele ćwiczenia:

- ⊕ poznanie komunikatów asertywnych,
- ⊕ trening asertywności,
- ⊕ wdrożenie do pracy z uczniami nad zachowaniami asertywnymi.

Przebieg ćwiczenia:

Trener podkreśla, iż bardzo często zdarza się, że uczeń zmienia się pod wpływem środowiska, ulega presji grupy. Dlatego ważne jest uczulanie uczniów na to, że powinni umieć odmawiać, kiedy ktoś chce ich do czegoś namówić. Nauczyciel powinien pracować z uczniami nad zachowaniem asertywnym. Niniejsze ćwiczenie będzie dotyczyło właśnie zachowania asertywnego. Przyszli nauczyciele mogą je proponować uczniom na godzinach wychowawczych.

Trener łączy studentów w pary. Zadaniem par będzie **odegranie scenek**. Jedna osoba z pary to **uczeń**, druga to jego **kolega**. Scenki powinny trwać kilka minut.

Scenka 1

Uczeń rozmawia z kolegą. Kolega usiłuje namówić ucznia do wypalenia papierosa. (Argumenty kolegi: wszyscy, którzy chcą się liczyć w klasie palą, dziewczyny uważają, że to fajne). Zadaniem ucznia jest odmówić wypalenia papierosa, zadaniem kolegi gorąco namawiać do własnego pomysłu.

Po scenie trener pyta, czy wszystkim udało się odmówić koledze. Jakich argumentów, komunikatów używano? Chętna para może powtórzyć swój dialog na forum.

Przed scenką 2 powinien zmienić się skład osobowy par.

Scenka 2

Uczeń spotyka się po lekcji z kolegą. Kolega proponuje, żeby następnego dnia pójść na wagary. Następnego dnia przypada Dzień Nauczyciela, cała szkoła idzie do kina, nie przepadną więc lekcje i może nikt nie będzie miał pretensji z powodu wagarów. Zadaniem ucznia jest odmawiać pójścia na wagary za pomocą

wszelkiej możliwej argumentacji (na przykład: chęć obejrzenia filmu, wydane pieniądze na bilet, niechęć do łamania zakazów itp.).

Po scenie trener pyta, czy wszystkim udało się odmówić koledze. Jakich argumentów, komunikatów używano? Chętna para może powtórzyć swój dialog na forum.

Przed scenką 3 powinien zmienić się skład osobowy par.

Scenka 3

Zostało 15 minut do lekcji matematyki. Uczeń zorientował się, że zapomniał odrobić pracę domową i boi się, że nauczyciel będzie chciał ją sprawdzić i uczeń dostanie jedynkę za nieodrobienie zadania. Kolega proponuje uczniowi przepisanie zadania z jego zeszytu. Zadaniem ucznia jest odmówić koledze, pozostać uczciwym i zgłosić nieprzygotowanie do lekcji.

Po scenie trener pyta, czy wszystkim udało się odmówić koledze. Jakich argumentów, komunikatów używano? Chętna para może powtórzyć swój dialog na forum.

W dalszym etapie ćwiczenia wszyscy uczestnicy zastanawiają się, **czym jest wypowiedź asertywna**, podają przykłady takich wypowiedzi. Spisują na tablicy komunikaty asertywne. Trener uzupełnia pomysły studentów, prosi o uwagi. Przykładowe pytania:

- ⊕ Jak wam się pracowało?
- ⊕ Czy łatwo było odmówić, znaleźć argumenty?
- ⊕ Jak może czuć się uczeń w podobnej sytuacji?

Kolejną część ćwiczenia stanowi odegranie tych samych scenek co wcześniej (zmienia się skład osobowy par) z wykorzystaniem wypisanych na tablicy **komunikatów asertywnych**. Po ćwiczeniu trener pyta, czy używanie tych komunikatów rzeczywiście ułatwiało odmowę. Odgrywanie scenek powinno być tym razem krótsze.

Po odegraniu scenek można poprosić studentów o odpowiedź na pytanie:

„W czym pomaga mi asertywność?”

Trener prosi, aby studenci przypomnieli sobie, jak zachowują się w sytuacjach, w których ktoś ich o coś prosi, a oni nie chcą (z różnych powodów) tego wykonać. Czy potrafią odmówić, czy w końcu ulegają namowom. Swoje **standardowe reakcje** studenci zapisują na kartach ćwiczeń. Obok zaś zapisują, jak powinni zachować się, chcąc być **asertywnym**.

Po wykonaniu ćwiczenia studenci dzielą się refleksjami: jak im się pracowało, czy ćwiczenie przekonało ich, że warto być asertywnym.

Ćwiczenie 11: „Motywujemy dzieci do pracy”

Czas ćwiczenia: ok. 30 minut.

Potrzebne materiały: papier i długopisy dla uczestników, karta ćwiczenia – załącznik nr 4.

Cele ćwiczenia:

- ⊕ zdobycie i utrwalenie wiedzy na temat motywowania uczniów do aktywności szkolnej,
- ⊕ projektowanie zajęć edukacyjnych dla dzieci z uwzględnieniem typowych dla ich wieku potrzeb i zainteresowań.

Przebieg ćwiczenia:

Po omówieniu zagadnienia budowania motywacji w uczniach i projektowania zajęć edukacyjnych odpowiadających naturalnym potrzebom emocjonalnym i poznawczym dzieci, trener powinien zaproponować studentom zaplanowanie zajęć spełniających te warunki. Studenci mogą w tym zadaniu odnosić się do informacji zaprezentowanych w materiałach szkoleniowych. Ich zadaniem jest zaprojektowanie zadania, o dowolnej tematyce, dla dzieci w wieku przedszkolnym lub wczesnoszkolnym. Zadanie musi być tak skonstruowane, aby uwzględniało najważniejsze naturalne potrzeby uczniów, sprzyjające budowaniu w nich motywacji do działań szkolnych. Projektując zadanie, studenci posiłkują się kartą ćwiczenia (załącznik nr 4).

Po zakończeniu prac każdy ze studentów prezentuje przygotowane przez siebie zadanie, a trener i pozostali uczestnicy warsztatu mogą zgłaszać swoje sugestie i uwagi.

Podsumowanie pierwszego spotkania

Trener zbiera informacje zwrotne od studentów na temat pierwszego spotkania. Przykładowe pytania:

- ⊕ Co najbardziej zaintrygowało was w trakcie tej części spotkania?
- ⊕ Co możecie wykorzystać we własnym procesie nauczania?
- ⊕ Które ćwiczenie było najbardziej przydatne?
- ⊕ Jak wam się pracowało w trakcie pierwszej części spotkania?

Trener może także poprosić uczestników szkolenia o wypełnienie ankiety dotyczącej oceny pierwszego spotkania. Ankieta znajduje się w załączniku nr 6.

Drugie spotkanie

8 godzin

Na początku warto przypomnieć, jakie ćwiczenia wykonywali studenci na pierwszym spotkaniu, jak ono się skończyło. Trener wprowadza studentów w tematykę drugiego spotkania.

1. Diagnoza pedagogiczna dziecka/ucznia

W tej części uczestnicy dowiedzą się, jakie czynniki warunkują funkcjonowanie ucznia na lekcji. Poznają sposoby na diagnozę potrzeb uczniów oraz problemów, jakie mogą dotyczyć wychowanków. Studenci dowiedzą się przede wszystkim, jak nauczyciel może zdiagnozować funkcjonowanie ucznia, opierając się na informacjach o jego zachowaniu na lekcji oraz poza lekcjami. Istnieje wiele testów diagnozujących (trener przedstawi uczestnikom teorię i propozycje testów – ok. 20 minut). Chodzi jednak o to, aby diagnozować nie tylko dzięki wynikom testów psychometrycznych, ale również na podstawie obserwacji uczniów, umiejętnie stawianych pytań czy proponowanych przez nauczyciela zadań diagnostycznych. Poniżej znajduje się kilka ćwiczeń, które okażą się pomocne w diagnozie wychowanka szkoły i przedszkola.

Ćwiczenie 12: Najważniejszy jest uczeń

Czas ćwiczenia: 50–60 minut.

Potrzebne materiały: kartki papieru, długopisy lub mazaki, tablica, flamastry.

Cele ćwiczenia:

- ⊕ opracowanie sposobów poznania funkcjonowania ucznia,
- ⊕ poznanie możliwości pomocy uczniowi
- ⊕ umiejętnie przygotowanie diagnozy funkcjonowania ucznia

Przebieg ćwiczenia:

Ćwiczenie ma na celu zapoznanie uczestników ze sposobami zdobywania konkretnej wiedzy na temat ucznia. Dzięki temu przyszli nauczyciele będą w stanie pomóc dziecku w rozwiązaniu jego problemów. Trener dzieli

studentów na dwie grupy. Zadaniem pierwszej jest przygotowanie zbioru pytań, które należy zadać uczniowi w szkole podstawowej, lub informacji, do których nauczyciel musi dotrzeć, aby prawidłowo zdiagnozować funkcjonowanie uczniów w warunkach szkolnych. Druga grupa zajmuje się tymi samymi problemami, ale mają one dotyczyć funkcjonowania dziecka w przedszkolu. Grupy prezentują swoje pomysły na forum, które następnie są zapisywane w punktach na tablicy. W trakcie zapisywania trener powinien zwrócić uwagę na to, czy uczestnicy warsztatów nie zapomnieli o takich kwestiach, jak: warunki materialne w domu ucznia, rodzina ucznia, czas, jaki uczeń przeznaczą na naukę, inteligencja i temperament ucznia, więzi z rówieśnikami, zdolności lub dysfunkcje ucznia, stosunek ucznia do obowiązku szkolnego, rola ucznia w klasie, jego zamięłowania i zainteresowania, a także sposób spędzania czasu wolnego.

Jeśli studenci sformułują kryterium oceny funkcjonalnej, trener może pomóc w opracowaniu pytania skierowanego do ucznia lub w opracowaniu sposobu, dzięki któremu nauczyciel zyska stosowne informacje o uczniu. Następnie studenci dyskutują na temat tego, jakie możliwości stawia przed nimi wiedza uzyskana na temat ucznia. Trener pyta uczestników o to, czy występuje jakakolwiek różnica między formułowaniem, zadawaniem pytań oraz obserwacją dziecka w przedszkolu i ucznia klas I-III. Jakie są różnice, a jakie podobieństwa? Z czego wynikają? Na zakończenie ćwiczenia uczestnicy mogą podzielić się na forum swoimi uwagami i refleksjami.

Ćwiczenie 13: „Zanim poznam ucznia, muszę poznać siebie”

Czas ćwiczenia: 40 minut.

Potrzebne materiały: kartki papieru, długopisy lub mazaki dla uczestników.

Cel ćwiczenia:

- ⊕ poznanie techniki, którą można wykorzystać w pracy wychowawczej.

Przebieg ćwiczenia:

Każdy uczestnik warsztatów dzieli kartkę papieru A4 na cztery części. W lewej górnej części kartki uczestnicy wypisują swoje słabe strony. W lewej dolnej – swoje mocne strony. W prawej górnej części studenci wpisują najważniejsze dla siebie wartości/pojęcia/zjawiska. W prawej dolnej wypisują cele do osiągnięcia w najbliższej przyszłości.

Następnie uczestnicy zostają połączeni w pary przez trenera. W parach każdy uczestnik krótko przedstawia swojemu partnerowi uzupełnione przez siebie pola. Każdy uczestnik może zdecydować o tym, jakie informacje przekáže. Po wykonaniu ćwiczenia trener dyskutuje z uczestnikami na temat ich spostrzeżeń i wniosków. Uświadamia też studentom, że takie ćwiczenie mogą przeprowadzić również podczas zajęć z dziećmi. Poznanie mocnych i słabych stron ucznia bądź jego celów staje się dla każdego nauczyciela ważnym elementem opracowania diagnozy swojego wychowanka.

Ćwiczenie 14: Rola rysunku rodziny w diagnozie pedagogicznej⁴

Czas ćwiczenia: 60 minut.

Potrzebne materiały: kartony, kredki.

Cele ćwiczenia:

- ⊕ poznanie jednej z metod diagnozy ucznia (rysunek rodziny),
- ⊕ utrwalenie wiedzy na temat tej metody,
- ⊕ zdiagnozowanie własnych stosunków rodzinnych przez studentów.

Przebieg ćwiczenia:

Przed rozpoczęciem ćwiczenia trener zapoznaje studentów z metodą rysunku rodziny. Następnie prosi uczestników o narysowanie swojej własnej rodziny (studenci otrzymują kartony i kredki). Po wykonaniu rysunku przez

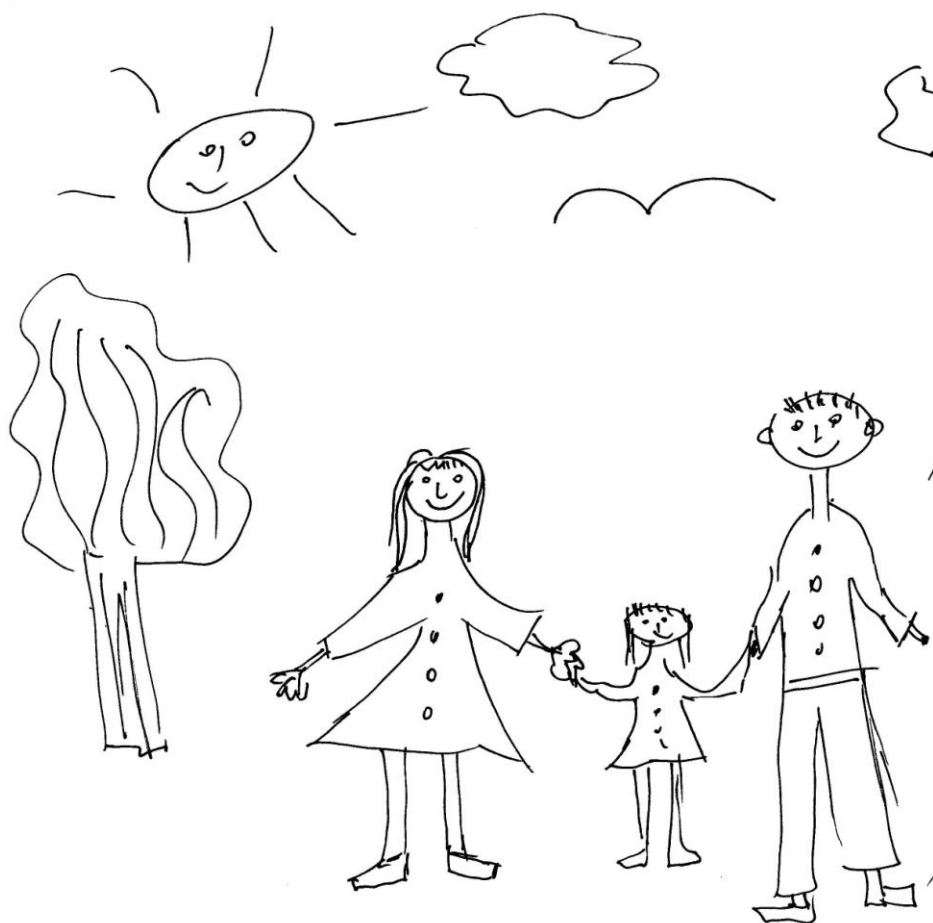
---

⁴ Metoda ta pochodzi z książki Frydrychowicz A., *Rysunek rodziny: Projekcyjna metoda badania stosunków rodzinnych*, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej MEN, Warszawa 1996.

studentów trener omawia z uczestnikami, jakie elementy rysunku mają wartość diagnozującą i jak należy je rozumieć (aby uczestnicy mogli sami zinterpretować swój własny rysunek). Poszczególne rysunki mogą zostać omówione na forum, gdzie każdy student przedstawi swoją pracę i dokona interpretacji przedstawionego rysunku. Istnieje także możliwość, aby podczas zajęć został zinterpretowany jeden rysunek osoby, która wyraziła taką chęć. Na zakończenie ćwiczenia trener może zainicjować pogadankę na temat zalet i wad tej metody oraz jej oceny dokonanej przez uczestników.

Rys 1. Przykład rysunku szczęśliwej rodziny – rysunek pięcioletniej Zuzi

Źródło: zbiory własne

2. Współpraca nauczyciela z rodzicami i środowiskiem

W pracy nauczyciela bardzo ważna jest dobra i skuteczna współpraca z rodzicami ucznia. Nauczyciel powinien także dobrze poznać środowisko swoich wychowanków. Ta część warsztatu będzie poświęcona właśnie współdziałaniu z rodzicami/rodzinami/opiekunami prawnymi i środowiskiem dzieci. Warto, aby najpierw trener przeprowadził wśród uczestników dyskusję na temat tego, dlaczego właściwie nauczyciele powinni współpracować z rodzicami uczniów i ich środowiskiem. Należy wskazać na cele takiego współdziałania oraz różne płaszczyzny współpracy⁵.

Ćwiczenie 15: Jak umiejętnie rozmawiać z rodzicami?

Czas ćwiczenia: 70 minut.

Potrzebne materiały: tablica, flamastry.

Cele ćwiczenia:

- ⊕ wdrożenie do komunikacji z rodzicami uczniów,
- ⊕ uzyskanie wiedzy, jak przekazywać rodzicom informacje na temat uczniów,
- ⊕ trening zachowań asertywnych.

Przebieg ćwiczenia:

Trener łączy uczestników w pary (pięć grup dwuosobowych). Ćwiczenie polega na odgrywaniu pięciominutowych scenek – dialogów rodziców z nauczycielami. Jedna osoba z pary jest nauczycielem, druga rodzicem. Po odegraniu każdej scenki należy zmienić skład osobowy par. Trener przysłuchuje się scenkom. Wybrana para może zaprezentować swoją scenkę wszystkim uczestnikom warsztatu. Uczestnicy mogą wymyślić dodatkowe

---

⁵ Teoria znajduje się w materiałach szkoleniowych, przeznaczonych dla uczestników ćwiczeń.

informacje potrzebne do scenki, na przykład dane ucznia i konkretne przykłady jego zachowania.

Scenka 1 – rodzic sceptyczny, wykazujący postawę obronną

Zadaniem nauczyciela jest poinformować rodzica, że jego dziecko przestało się uczyć, zaczęło wagarować, a na przerwach pali papierosy. Nauczyciel pragnie dojść z rodzicem do porozumienia i wypracować metody walki z takim zachowaniem ucznia. Rodzic natomiast nie przyjmuje do wiadomości usłyszanych argumentów, nie wierzy nauczycielowi, stawia opór, zachowuje się arogancko. Twierdzi, że jego dziecko to bardzo grzeczny/a chłopiec/dziewczynka i te zarzuty na pewno nie mają pokrycia w rzeczywistości. Nauczyciel powinien przekonać rodzica do swoich racji.

Po odegraniu scenki trener dyskutuje z uczestnikami, jak nauczyciel może zachować się w zetknięciu z taką postawą rodzica. Jakie komunikaty powinien wystosować nauczyciel, żeby zostać zrozumianym? Jak nie urazić i nie zniechęcić rodzica do siebie, ale jednocześnie zachować się asertywnie i ocalić własną godność? Jak pomóc rozwiązać problem ucznia, co można zaproponować? Najciekawsze pomysły uczestnicy zapisują na tablicy.

Scenka 2 – rodzic bezradny

Rodzic przychodzi do nauczyciela na konsultacje, aby uzyskać pomoc. Problem polega na tym, że nie potrafi poradzić sobie z własnym dzieckiem. Dziecko go oszukuje, nie informuje o ocenach oraz zachowaniu w szkole, nie przekazuje informacji od nauczycieli, na przykład o zebraniach klasowych. Na domiar złego wdało się w złe towarzystwo. Rodzic zaczyna uzalać się nad dzieckiem i sobą, informując o problemach zawodowych i osobistych, tłumacząc, że nie ma siły zajmować się dzieckiem. Zadaniem nauczyciela jest wesprzeć rodzica, doradzić mu, co może zrobić w tej sytuacji, zaproponować zgłoszenie się do specjalisty (na przykład psychologa), ale także zwrócić uwagę, że to od rodzica zależy wychowanie dziecka i szkoła nie zwolni go z tej odpowiedzialności.

Po odegraniu scenki trener dyskutuje z uczestnikami, jak nauczyciel może zachować się w zetknięciu z taką postawą rodzica. Jakie komunikaty powinien wystosować nauczyciel, żeby zostać zrozumianym? Jak wykazać się empatią w stosunku do problemów rodzica, polecić mu pomoc, ale jednocześnie zmotywować go do pracy z dzieckiem? Najciekawsze pomysły uczestnicy zapisują na tablicy.

Scenka 3 – rodzic niezorientowany

Nauczyciel wezwał rodzica na konsultacje, aby go poinformować o zagrożeniach ucznia z kilku przedmiotów. Uczeń może nie zdać do następnej klasy, nauczyciel podejrzewa też zaburzenia emocjonalne u ucznia. Okazało się, że rodzic nie ma pojęcia o problemach ucznia, gdyż przebywał za granicą, a uczniem opiekował się nieudolny wychowawczo dziadek. Rodzic twierdzi, że nie ma wpływu na postępowanie swojego dziecka. Nauczyciel powinien przekonać rodzica, że wychowanie dziecka jest jego obowiązkiem, powinien polecić formy pomocy i zaproponować skorzystanie z pomocy specjalistycznej (psychologicznej) w celu zbadania ucznia.

Po odegraniu scenki trener dyskutuje z uczestnikami, jak nauczyciel może zachować się w zetknięciu z taką postawą rodzica. Jakie komunikaty powinien wystosować nauczyciel, żeby zostać zrozumianym? Jak zmotywować rodzica do pracy z dzieckiem? Jaką pomoc należy polecić? Jak wpłynąć na postawę rodzica? Najciekawsze pomysły uczestnicy zapisują na tablicy.

Scenka 4 – rodzic roszczeniowy

Rodzic przychodzi do nauczyciela na konsultacje, aby wyrazić swoje niezadowolenie. Nie podoba mu się kadra nauczycielska szkoły, uważa, że jego dziecko trafiło do złej klasy i jest niesprawiedliwie oceniane przez nauczycieli. Na dodatek rodzic sądzi, że nauczyciel źle traktuje jego dziecko. Zadaniem nauczyciela jest odeprzeć argumenty rodzica i przekonać go, że to uczeń ma problem z nauką, z zachowaniem dyscypliny w szkole i nawiązaniem prawidłowych relacji interpersonalnych z innymi uczniami w klasie.

Po odegraniu scenki trener dyskutuje z uczestnikami, jak nauczyciel może zachować się w zetknięciu z taką postawą rodzica. Jakie komunikaty powinien wystosować nauczyciel, żeby zostać zrozumianym? Jak wykazać się empatią w stosunku do problemów wskazanych przez rodzica, ale jednocześnie zwrócić jego uwagę na właściwe problemy? Jak można wspólnie wypracować stanowisko dotyczące pracy z tym uczniem? Jak ocalić autorytet nauczyciela, a także uzyskać dobry kontakt z rodzicem ucznia? Najciekawsze pomysły uczestnicy zapisują na tablicy.

Po zakończeniu ćwiczenia trener prosi o refleksje uczestników i relacje z udziału w ćwiczeniu. Czy studentom łatwo było wejść w rolę nauczyciela? Jak to wyglądało w przypadku roli rodzica? Jak czuli się uczestnicy w trakcie wykonywania ćwiczenia? Co było najtrudniejsze?

Ćwiczenie 16: Umiejętne organizowanie warsztatów dla rodziców

Czas ćwiczenia: 60 minut.

Potrzebne materiały: kartony, długopisy bądź mazaki, karty ćwiczeń dla uczestników (załącznik nr 6).

Cele ćwiczenia:

- ⊕ opracowanie pomysłów na warsztaty dla rodziców,
- ⊕ przyjrzenie się problemom wychowawczym, jakie mogą mieć rodzice z uczniami,
- ⊕ zrozumienie przez studentów konieczności współpracy z rodzicami,
- ⊕ umiejętne organizowanie współpracy z rodzicami, np. poprzez organizację warsztatów.

Przebieg ćwiczenia:

Trener zwraca uwagę na to, że formą współpracy szkoły z rodzicami uczniów jest organizacja szkoleń dla rodziców, dzięki którym rodzice mogą skuteczniej pracować nad swoimi kompetencjami wychowawczymi. Szkolenia mogą

dotyczyć rozmaitych tematów związanych z uczniami, ich aktualnymi problemami, z psychologią wychowania. Trener proponuje uczestnikom twórcze ćwiczenie – zasugerowanie warsztatu, przydatnego dla rodziców.

W celu wykonania ćwiczenia uczestnicy zostają podzieleni na trzy grupy (na przykład dwie grupy trzyosobowe i jedną czteroosobową). Każda grupa zastanawia się nad propozycją tematu warsztatu dla rodziców. Po kilku minutach grupy przedstawiają temat warsztatu. Jeśli zostanie on zaakceptowany przez trenera (trener może zmodyfikować temat lub zasugerować jego zmianę), grupy mogą przystąpić do drugiej części ćwiczenia. W kolejnej części ćwiczenia grupy uzupełniają karty ćwiczeń (załącznik). Zadaniem uczestników jest zastanowić się i spisać, jakie cele mógłby mieć proponowany przez nich warsztat, jak skorzystaliby z niego rodzice, a jak nauczyciele i uczniowie? Następnie grupy rozważają, jakie byłyby zakresy warsztatu, jakie grupy tematyczne obejmowałyby warsztat.

Przedstawiciel każdej z grup przedstawia na forum swoje pomysły, które zostają omówione przez trenera i skomentowane przez innych uczestników. Na koniec ćwiczenia trener pyta o uwagi i refleksje. Trener może także zainicjować pogadankę na temat tego, czy takie warsztaty są potrzebne i co nauczyciel może dzięki nim osiągnąć. Ważnym aspektem, który trener powinien poruszyć na zakończenie pogadanki, są sposoby w jaki można zachęcić rodziców do uczestnictwa w takich warsztatach.

3. Dyskryminacja w szkole

Studenci powinni uświadomić sobie, że nawet środowisko szkolne nie jest wolne od dyskryminacji i niesprawiedliwych stereotypów. W związku z tym w tej części warsztatów uczestnicy dowiedzą się, jak walczyć z ogólnie pojętą dyskryminacją w szkole. Zjawisko to może dotyczyć wyznania, płci, koloru skóry, statusu materialnego itd. Nauczyciele muszą wiedzieć, jak przeciwdziałać dyskryminacji i jak uczyć swoich wychowanków tolerancji, otwartości, akceptacji dla innego. Studenci zyskają wiedzę, jak pracować z uczniami, aby ukształtować w nich postawę otwartą. Najpierw proponuje się krótką dyskusję na temat form występowania dyskryminacji w szkole. Jak się przeciwdziała dyskryminacji w szkołach? Należy zwrócić uwagę na dyskryminację w zawodzie nauczyciela (traktowanym jako zawód typowo kobiecy).

Ćwiczenie 17: Niesprawiedliwe uprzedzenia

Czas ćwiczenia: ok. 45 minut.

Potrzebne materiały: kolorowe kartony i mazaki, tablica, flamastry.

Cele ćwiczenia:

- ⊕ uświadomienie sobie przez studentów, że także w ich zachowaniach i sposobie myślenia funkcjonują stereotypy,
- ⊕ kształcenie umiejętności empatii i uświadomienie sobie, jaki wpływ mogą mieć uprzedzenia na osobę dyskryminowaną,
- ⊕ wypracowanie metod radzenia sobie ze stereotypami.

Przebieg ćwiczenia:

Trener dzieli uczestników na dwie grupy (pięciosobowe). Grupy mają za zadanie przypomnieć sobie i spisać na kartonach (za pomocą mazaków) wszystkie **stereotypy**, jakie słyszeli na temat innych – stereotypy mogą dotyczyć wszystkich: osób innego koloru skóry, innego wyznania, innej płci. Mogą to być przekonania własne bądź też słowa zasłyszane, znane z życia.

Następnie grupy prezentują zasłyszane stereotypy i wymieniają się kartonami – będą teraz pracować na stereotypach wspomnianych przez drugą grupę. Nowe zadanie to **spisanie uczuć, przeżyć, stanów**, jakich mogą doświadczać osoby potraktowane w sposób opisany przez studentów w poprzednim etapie ćwiczenia.

W kolejnej części ćwiczenia wszyscy uczestnicy zastanawiają się, jak **uniknąć stereotypowego myślenia**. Po dyskusji na forum można spisać najciekawsze rozwiązania na tablicy.

Po ćwiczeniu studenci wypowiadają się, czego dowiedzieli się w trakcie ćwiczenia i czy wypowiedzi pochodzące od innych osób pozwoliły im lepiej zrozumieć działanie stereotypów.

Ćwiczenie 19: Różnice, które nie dzielą, ale łączą⁶

Czas ćwiczenia: ok. 50 minut.

Potrzebne materiały: kartony, kredki.

Cele ćwiczenia:

- ⊕ integracja grupy,
- ⊕ poszukiwanie cech wspólnych wśród członków grupy,
- ⊕ przeciwdziałanie dyskryminacji w grupie poprzez budowanie relacji i wspólną pracę.

---

⁶ Ćwiczenie inspirowane książką Jachimskiej M., op. cit.

Przebieg ćwiczenia:

Ćwiczenie to przyszli nauczyciele mogą przeprowadzić w klasach na godzinach wychowawczych, a także w przedszkolu. Aby dobrze zrozumieć sens ćwiczenia, studenci muszą wykonać je we własnym gronie. Trener dzieli grupę na dwie mniejsze grupy – pięcioosobowe, wręcza grupom karton i prosi o wspólne narysowanie drzewa – tak, aby każdy członek grupy brał udział w rysowaniu.

Następnie każdy uczestnik jest proszony o dokończenie zdania na temat grupy, zaczynającego się od „MY...”. Zdanie musi charakteryzować całą grupę. Aby uczestnicy mogli dokończyć zdanie, muszą posiadać wiedzę o innych członkach grupy, mogą więc zadawać innym pytania, chcąc znaleźć coś wspólnego dla wszystkich. Znalezienie wspólnych cech powinno zintegrować grupę, niezależnie od cech różniących członków grupy, powinno wspierać w przeciwdziałaniu nietolerancji i dyskryminacji. Dobrze będzie, jeśli trener zapisze te zakończenia na tablicy, żeby sformułowania się nie powtarzały oraz aby grupa mogła je mieć przed oczami przy podsumowaniu.

Przykładowe zdania:

- ⊕ My... jesteśmy zgraną grupą.
- ⊕ My... lubimy podróżować/oglądać filmy/lubimy czas wolny.

Na koniec trener pyta o uwagi i refleksje studentów – czy szukanie wspólnych cech, wspólne rysowanie, rzeczywiście pozwoliły grupie zbliżyć się do siebie i skupić na podobieństwach, nie różnicach? Czy studenci faktycznie poczuli się częścią grupy?

Podsumowanie drugiego spotkania

Trener przypomina cele spotkania i odnosi się do ich realizacji. Uczestnicy są proszeni o komentarze i uwagi, o podzielenie się informacjami, jak im się

pracowało na spotkaniu oraz czego się nauczyli. Wszelkie uwagi trener może wykorzystać do pracy nad kolejnym spotkaniem.

Trener zbiera informacje zwrotne od studentów na temat drugiego spotkania. Przykładowe pytania:

- ⊕ Co najbardziej zaintrygowało was w trakcie tej części spotkania?
- ⊕ Co możecie wykorzystać dla siebie samych i w czasie swoich praktyk pedagogicznych w szkole?
- ⊕ Które ćwiczenie było najbardziej przydatne?
- ⊕ Jak wam się pracowało w trakcie drugiego spotkania?

Podsumowanie

Podsumowanie to powinno zająć około 20 minut. Trener powinien zwrócić uwagę na najważniejsze elementy obu spotkań i podsumować całe warsztaty, przypomnieć, co było ich celem i czy zdaniem trenera udało się (bądź w jakim stopniu) cel ten zrealizować. Trener udziela uczestnikom informacji, jak mogą pracować nad sobą, jak planować samokształcenie. Poleca także źródła literaturowe (bibliografia), jeżeli coś studentów szczególnie zainteresowało i chcieliby uzupełnić swoją wiedzę. Trener prosi również uczestników o skomentowanie warsztatu:

- ⊕ Co wam się podobało najbardziej?
- ⊕ Czego się nauczyliście?
- ⊕ Co chcielibyście zmienić w sposobie pracy?
- ⊕ Jakie macie refleksje?

Podsumowanie może zostać przeprowadzone razem z zakończeniem drugiego warsztatu. Wówczas jednak trzeba zwrócić uwagę, aby w pierwszej kolejności uzyskać od uczestników informacje o drugim bloku zajęć. Następnie przejść do podsumowania. Lepszym rozwiązaniem jest jednak najpierw podsumować część drugą, a po krótkiej przerwie przejść do podsumowania całości warsztatów.

Trener może także poprosić uczestników szkolenia o wypełnienie ankiety dotyczącej oceny całego bloku warsztatowego. Ankieta znajdują się w załączniku nr 7.

Bibliografia

---

1. Belbin R.M., *Twoja rola w zespole*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003.
2. Bojarska K., *Psychologiczne i społeczne uwarunkowania stereotypów, uprzedzeń i dyskryminacji* [w:] *Przeciwdziałaj dyskryminacji. Jak zorganizować wydarzenie antydyskryminacyjne. Podręcznik działań w społecznościach lokalnych*, Stowarzyszenie Lambda Warszawa i Stowarzyszenie Otwarte Forum, Warszawa 2009.
3. Czernecka J., Dzwonkowska-Godula K., Garncarek E., Woszczyk P., *STEREOTYPOM – NIE! Konspekt zajęć dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych. Do wykorzystania na lekcjach wychowawczych*, Katedra Socjologii Wsi i Miasta Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2008.
4. Fisher R., *Uczymy, jak się uczyć*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1999.
5. Frydrychowicz A., *Rysunek rodziny: Projekcyjna metoda badania stosunków rodzinnych*, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej MEN, Warszawa 1996.
6. *Integracja w pracy z dziećmi w wieku wczesnoszkolnym*, H. Sowińska (red.), Ławica 1993.
7. Jachimska M., *Scenariusze lekcji wychowawczych według programu autorskiego „Życ skuteczniej”*, Oficyna Wydawnicza UNUS, Warszawa 1997.
8. Kędzierska-Grasiewicz M., Kłosowska A., *Humanitaryzm. Scenariusze zajęć do edukacji humanitarnej*, Fundacja Polska Akcja Humanitarna, Warszawa 2001.
9. Kofta J., *Volo* [w:] *Wiersze*, Wydawnictwo C&T, Toruń 1994.
10. Kupisiewicz Cz., *Niepowodzenia dydaktyczne: przyczyny oraz niektóre środki zaradcze*, PWN, Warszawa 1972.
11. Levine T., Kase L., Vitale J., *The successful coach insider secrets to becoming a top coach*, John Wiley & Sons, New Jersey 2006.

12. Łobocki M., *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2000.
13. Łobocki M., *Współdziałanie nauczycieli i rodziców w procesie wychowania*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1985.
14. Majewska E., Rutkowska E., *Równa szkoła – edukacja wolna od dyskryminacji*, Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej, Gliwice 2008.
15. Phillips D.Ch., *Podstawy wiedzy o nauczaniu*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003.
16. Thore S., *Podręcznik coachingu. Podręcznik szkolenia, niezbędnik dla instruktorów*, Dom Wydawniczy REBIS, Poznań 2007.
17. Zaborowski Z., *Stosunki społeczne w klasie szkolnej*, PWN, Warszawa 1964.

Źródła internetowe

1. Kostrzewa A., Cele i dynamika zespołu,
<http://businesscoachingmag.pl/cele-i-dynamika-zespołu>
2. Kucewicz K., Wieczorek M., *Agatka w opresji, ministerstwo milczy. Edukacja równościowa w teorii i praktyce*,
http://www.feminoteka.pl/print.php?type=A&item_id=565
3. Mendel M., *Jak organizować współpracę szkoły z rodzicami i środowiskiem? Ujęcie w perspektywie amerykańskiej*,
<http://www.ceo.org.pl/porta1/bazadoc?docId=42073>
4. Tatar A., *Rodzina w rysunku dziecka [w:] Wychowawca. Miesięcznik nauczycieli i wychowawców katolickich*,
http://www.wychowawca.pl/miesiecznik/3_135/03.htm

Załączniki

Załącznik nr 1 do ćwiczenia 1 – „Wiele nas łączy”

Karta ćwiczeń dla uczestników

Moje cechy	Osoby podobne do mnie
Moje imię:	
Moja ulubiona potrawa:	
Moje ulubione zwierzę:	
Mój znak zodiaku:	
Moja ulubiona książka:	
Moja ulubiona piosenka:	
Mój ulubiony sposób spędzania wolnego czasu:	

Załącznik nr 2 do ćwiczenia 6 – „Jak uczyć zdolne dziecko?”

Metoda aktywizacji zastosowana <u>w czasie lekcji</u>	
Rola nauczyciela	
Cel	
Metoda aktywizacji zastosowana <u>w czasie lekcji</u>	
Rola nauczyciela	
Cel	
Metoda aktywizacji zastosowana <u>w czasie lekcji</u>	
Rola nauczyciela	
Cel	

Metoda aktywizacji ucznia zdolnego <u>w ramach zajęć pozalekcyjnych</u>	
Rola nauczyciela	
Cel	
Metoda aktywizacji ucznia zdolnego <u>w ramach zajęć pozalekcyjnych</u>	
Rola nauczyciela	
Cel	
Metoda aktywizacji ucznia zdolnego <u>w ramach zajęć pozalekcyjnych</u>	
Rola nauczyciela	
Cel	

Załącznik nr 3 do ćwiczenia 10 – „Asertywność w klasie i w pokoju nauczycielskim”

Karta ćwiczeń dla uczestników

Standardowe zachowania	Zachowania asertywne

Załącznik nr 4 do ćwiczenia 11 – „Motywujemy dzieci do pracy”

Temat zadania	
Wiek uczniów	
Czas	
Czynniki motywujące uwzględnione w zadaniu	
Potrzeba kontaktu emocjonalnego	
Potrzeba akceptacji przez grupę	
Potrzeba sukcesu i samorealizacji	
Potrzeba uznania, szacunku	
Potrzeba nowych doświadczeń	

Załącznik nr 5 do ćwiczenia 16 – „Umiejętne organizowanie warsztatów dla rodziców”

Karta ćwiczeń dla uczestników

Temat

warsztatu:.....
.....
.....

Cele warsztatu – jak skorzystaliby rodzice, uczniowie i nauczyciele?.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Zakresy warsztatu, jego przebieg:.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Załącznik nr 6 – Ankieta dla uczestników warsztatów na koniec pierwszego spotkania

Ankieta

Odpowiedz na pytania poniżej – zaznacz, poprzez podkreślenie, właściwą cyfrę w skali od 1 do 10, gdzie 1 oznacza **fatalnie**, a 10 **doskonale**.

1. Jak oceniasz cykl warsztatów, który właśnie odbyłeś/aś?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

2. Jak oceniasz zajęcia na temat zasad pracy z grupą?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

3. Jak oceniasz zajęcia na temat pracy z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

4. Jak oceniasz zajęcia na temat problemów wychowawcy w szkole i przedszkolu?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

5. Jak oceniasz czas poświęcany uczestnikom przez trenera w trakcie wszystkich warsztatów (czy poświęcał on uczestnikom dużo czasu, pozwalał na swobodne wypowiedzianie własnych opinii?)

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

6. Jak oceniasz przydatność wykonywanych ćwiczeń w zakresie przygotowania do praktyk pedagogicznych oraz do pracy w zawodzie nauczyciela?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

7. Jak oceniasz zasadność ćwiczeń, czy były dostosowane do tematów warsztatów?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

8. W jakim stopniu tematyka warsztatów była dostosowana do Twoich potrzeb jako studenta?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

9. Jak sądzisz, w jakim stopniu wykorzystasz zdobytą wiedzę i umiejętności w przyszłości?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

10. Jak oceniasz sposób formułowania przez trenera instrukcji do ćwiczeń?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

11. W jakim stopniu zdobywane w trakcie warsztatów informacje były dla Ciebie ciekawe?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Odpowiedz TAK lub NIE:

1. Czy cele ćwiczeń były dla Ciebie zrozumiałe?
2. Czy przekaz trenera był dla Ciebie jasny i klarowny?
3. Czy trener uwzględniał Twoje uwagi?
4. Czy trener dokonał podsumowania ćwiczeń?

Odpowiedz w kilku zdaniach:

1. Co byś zmienił/a w cyklu warsztatów?

2. Jaka atmosfera panowała podczas warsztatów?

3. Czy chciałbyś/abyś uczestniczyć w innych warsztatach prowadzonych przez tego trenera? Jakich i dlaczego?

Miejsce na uwagi studentów

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Załącznik nr 7 – Ankieta dla uczestników warsztatów na koniec szkolenia

Ankieta

Odpowiedz na pytania poniżej – zaznacz, poprzez podkreślenie, właściwą cyfrę w skali od 1 do 10, gdzie 1 oznacza **fatalnie**, 10 **doskonale**.

1. Jak oceniasz cykl warsztatów, który właśnie odbyłeś/aś?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

2. Jak oceniasz zajęcia na temat diagnozy pedagogicznej dziecka/ucznia?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

3. Jak oceniasz zajęcia na temat współpracy nauczyciela z rodzicami i środowiskiem?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

4. Jak oceniasz zajęcia na temat dyskryminacji w szkole?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

5. Jak oceniasz cały cykl warsztatów (1 i 2 spotkanie), który właśnie odbyłaś/eś?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

6. Jak oceniasz czas poświęcany uczestnikom przez trenera w trakcie wszystkich warsztatów (czy poświęcał on uczestnikom dużo czasu, pozwalał na swobodne wyrażanie własnych opinii?)

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

7. Jak oceniasz przydatność wykonywanych ćwiczeń w zakresie przygotowania do praktyk pedagogicznych oraz do pracy w zawodzie nauczyciela?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

8. Jak oceniasz zasadność ćwiczeń, czy były one dostosowane do tematów warsztatów?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

9. W jakim stopniu tematyka warsztatów była dostosowana do Twoich potrzeb jako studenta?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

10. Jak sądzisz, w jakim stopniu wykorzystasz zdobytą wiedzę i umiejętności w przyszłości?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

11. Jak oceniasz sposób formułowania przez trenera instrukcji do ćwiczeń?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

12. W jakim stopniu zdobywane w trakcie warsztatów informacje były dla Ciebie ciekawe?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Odpowiedz TAK lub NIE:

- 13. Czy cele ćwiczeń były dla Ciebie zrozumiałe?
- 14. Czy przekaz trenera był dla Ciebie jasny i klarowny?
- 15. Czy trener uwzględnił Twoje uwagi?
- 16. Czy trener dokonał podsumowania ćwiczeń?

Odpowiedz w kilku zdaniach:

17. Co byś zmienił/ a w cyklu warsztatów?

18. Jaka atmosfera panowała podczas warsztatów?

19. Czy chciałbyś/ łąbyś uczestniczyć w innych warsztatach prowadzonych przez tego trenera? Jakich i dlaczego?

Miejsce na uwagi studentów

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Człowiek – najlepsza inwestycja

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

**MATERIAŁY WSPÓŁFINANSOWANE ZE ŚRODKÓW UNII EUROPEJSKIEJ W RAMACH
EUROPEJSKIEGO FUNDUSZU SPOŁECZNEGO**